

Katsauksia.

E. N. Setälän apulaisena Kotikielen Seurassa vv. 1886—1890.

Kanslianeuvos Niilo Liakka, jonka Virittäjän lukijat muistanevat hänen talvisodan jälkeen 1940 lehdessämme ilmestyneestä mielenkiintoisesta kirjoituksestaan »Muisteloja August Ahlqvistin viime vuosilta», toi allaolevat muistelmat toimitukselle omasta aloitteestaan loppusyksyllä 1944. Niiden nyt ilmentyessä arvoisa kirjoittaja itsekin on jo ehtinyt siirtyä muistojen maille: hän kuoli Helsingissä 26. tammikuuta 1945 80-vuotiaana. Niilo Liakka, joka siis E. N. Setälän jälkeen toimi Kotikielen Seuran pirteänä ja hartaana sihteerinä viitisen vuotta, tunsii myöhemminkin koko pitkän ja työtelään elämänsä ajan vireätä mielenkiintoa Kotikielen Seuran harrastusalaä, etenkin äidinkielenne viljelyä kohtaan. Kansanvalistajana, julkisena kynänkätjätjänä ja valtiollisena toimihenkilönäkin hän on toteuttanut ja edistänyt jo opiskeluaikanaan omaksumiansa oikeakielisyysspyrkimyksiä. Sekä seuraavassa julkaistut muistelmat että esim. se tervehdys, jonka kanslianeuvos Liakka lähetti Kotikielen Seuran 50-vuotisjuhlaan 1926 (ks. Vir. 1928 s. 70), osoittavat, että hän itse piti arvossa niitä vaikutelmia, joita hän sai seuran intomieliseltä nuoruuskaudelta 1880-luvun jälkipuoliskolla.

Niille, jotka syksyllä 1884 aloittivat suomen kielen ja suomalaisen kirjallisuuden opinnot Helsingin yliopistossa, ajankohta oli hiukan erikoinen. Aineen ainoa varsinainen opettaja, professori August Ahlqvist, oli valittu yliopiston rehtoriksi, minkä viran hän otti silloin vastaan, vaikka eroava rehtori professori Wilhelm Lagus vielä yliopiston lukuvuoden alkaessa piti omituisen avauspuheen. Rehtorin sijaisena hoitamaan hänen opettajanvirkaansa oli määrätty ylim. professori Julius Krohn. Mutta Kotikielen Seuran, jonka esimieheksi Ahlqvist oli valittu mainitun vuoden maaliskuussa, hän oli päättänyt itse edelleen johtaa.

Niin henkevä ja innostunut mies kuin Krohn toi luonnollisesti oppilaskuntaansa virkeyttä uudistaen sekä ulkonaisesti opetustavan että sisäisesti opetusaineen puolesta olevia oloja. Hän oli myös hyvin onnellisessa kehitysvaiheessa: oli päässyt mielestänsä selvyvyyteen tieteellisestä ongelmasta, joka oli kauan hänen ajatustansa askarruttanut. Hän tunsii tarvetta ja halua esittää sitä uutta katsomusta, johon hän oli suomalaisen kansanrunouden tutkimuksessa tullut. Mukaansa tempaavasti hän luennoi suomalaisesta kirjallisuudesta ja toisessa luentosarjassansa suomalaisesta kansanrunoudesta. Kuulijakuntakin tunsii, että opettajalla oli heille sanottavaa sellaista, mikä hänen mieltänsä lämmitti. Silloin hän ensi kertaa todisteli, että suomalainen kertomarusous oli koko Suomen kansan luomaa, vaikka se oli joutunut uudenaikaisten henkisten virtausten vaikutuksesta väistymään Itä-Suomeen ja maan valtiollisten rajojen toiselle puolellekin, missä se helpommin voi säilyä uskonnollisen ja muun sivistyksellisen vaikutuksen ristiriidoissa.

Äidinkielen opetuksen sekä tieteellisistä kysymyksistä että erittäinkin sen käytännöllisistä seikoista ylioppilaat silloin tällöin keskustelivat, ja

niissä puheluissa ilmeni huolestusta, että tärkeät opetukselliset tarpeet jäivät tyydyttämättä. Ahlqvist oli »Suomen kielen rakennuksella» ja »Kielettärellä» herättänyt harrastusta niihin. Oulun suomalaisesta yksityislyseostakin tulleet ylioppilaat, joihin tämän kirjoittaja kuului, olivat kouluajanansa lyseon konventin kirjastosta saaneet nuo kirjat luettavikseen, ja usea niitä olikin tutkinut, niin että niistä toisinansa syntyi heidän kesken vilkkaita keskusteluja. Lienee paikallaan sanoa, että suomen kirjakielen viljely 1880-luvulle jouduttaessa oli tavallaan yleisharrastuksena, joka oli temmannut pyörteeseensä kouluopijatkin, sellaisiakin heidän joukostansa, jotka sitten yliopistossa valitsivat aivan toisia opintoaineita. Oulussa tätä harrastusta ei puhaltanut suomen opettaja, joka tietääkseni ei vähimmässäkään määrin omistanut sille huomiota ja jonka omat opinnot filosofian kandidaattitutkintoa varten olivat liikkuneet fyysis-matematisissa aineissa. Maisteri Johan Albert (»Ape») Bergman ei ollut saanut opintojensa mukaista tointa, oli joutunut opettajaksi yksityislyseoon pienelle palkalle, mutta vakaalla, vilpittömällä harrastuksella perustanut itsellensä aseman mainitussa koulussa. Siellä hän ei voinut ihmeitä tehdä, mutta valmisti sentään n. 150 oppilasta ylioppilastutkintoa varten ja jotenkin saman verran ilman sitä tutkintoa eri elämänaloille. Kieliopin hän opetti Eurénin oppikirjan mukaan ilman mitään tuskailua. Lauseopin hän kirjoitti pienelle postipaperin arkille, josta oppilaat saivat sen itsellensä jäljentää. Hänellä oli sama mielipide kuin professori Ahlqvistilla, joka vielä yliopiston rehtorin virasta vapauduttuansa kuulustellessaan suomen laudaturin arvosanaa varten erästä ruotsalaisen lyseon käynnyttä, sujuvasti suomea puhuvaa ylioppilasta sanoi: »Lauseoppihan teillä on päässä, sitä en huoli kysyäkään.»

Koulumme rehtori oli ollut v. 1882 Hämeenlinnan Normaalilyseossa käytännöllisiä kokeita suorittamassa ja tällä matkallansa saanut tiedon, että mainitun koulun oppilas E. N. Setälä oli kirjoittanut suomen kielen lauseopin. Huolehtien siitä, että hänen koulunsa oppilaat menestyksellisesti selviytyisivät ylioppilastutkinnossa mainitusta aineesta, rehtori Ouluun palattuun määräsi, että meidän oli ostettava tuo kirja ja talvella se luettava koulussa. Luokalla otimme opettajamme kanssa asian puheeksi ja ilmoitimme hänelle, että olimme asiata harkinneet ja tulleet siihen tulokseen, että meistä olisi oikeampaa antaa opettajain kirjoittaa oppikirjoja eikä sallia kouluopikain ryhtyä siihen työhön. Maisteri Bergman nosti keskisormensa nenänpäätä vasten, niinkuin hänellä oli tapana, mietti hetken sanoen sitten: »Kyllä minäkin olen ajatellut samoin.» Puhumatta rehtorille mitään emme Setälän Lauseoppia lukeneet, mutta selviydyimme hyvänpuoleisesti ylioppilaskirjoituksista ja vielä paremmin lauseopinkuulusteluista keväällä koulussa.

Tuli jo mainituksi, että Ahlqvist itse johti Kotikielen Seuran kokouksia. Hänen suhtautumisensa Krohniin oli sellainen, ettei tämä kertaakaan tullut Seuran kokouksiin. Kun Setälä v. 1885 oli suorittanut kandidaattitutkinnon, hänet valittiin Kotikielen Seuran varapuheenjohtajaksi. Tämän kirjoittaja oli jo monen ylioppilasyhdistyksen sihteeri eli kirjuri, ja osalleni tuli ties mistä syystä vielä lisäksi myös mainitun seuran pöytäkirjain kirjoittaminen sekä kokousselostusten sepittäminen Uuteen Suometta-

reen, mikä siitä alkaen tuli tavaksi aina, kun keskusteltavana oli asia, jonka varapuheenjohtajan kanssa katsoimme kiinnostavan seuran ulkopuolellakin olevia suomen kielen kehityksen harrastajia.

Kotikielen Seura jäi näet mainitusta ajasta lähtien pääasiallisesti Setälän johdettavaksi. Ahlqvist kävi tosin vielä kokouksissa, vaikka ei enää säännöllisesti. Hän oli ilmeisesti huomannut Setälästä, että siinä oli mies, joka pystyi johtamaan suomen kielen opintoja ja jonka haltuun voi uskoa mainitun seurankin toiminnasta huolehtimisen. Arvattavasti hän verraten pian tuli huomaamaan senkin, että Setälä kielitieteessä edusti uutta edistysastetta. Se tuntui siitä tavasta, millä hän tätä oppilastansa kohteli sekä Kotikielen Seuran kokouksissa että esim. niillä käynneillä, joita Setälän johdolla suoritimme Ahlqvistin kotiin pyytäen seuran nimessä häntä vuosikokouksessa tapahtuneen vaalin jälkeen edelleen ottamaan vastaan sen esimiehyyden. Niissä tilaisuuksissa hän mielestämme keskustelussa Setälän kanssa ilmaisi, vaikka ei sitä sanonut: ille faciet. Keväällä 1886 Ahlqvist oli promoottorina maisterin- ja tohtorinvihkiäisissä Setälän ollessa priimus edellisen oppiarvon saavien joukossa. Niihin juhlallisuuksiin osallistuneet mainitsivat Ahlqvistin silloin yleensäkin osoittaneen sovinnollisempaa mieltä entisiä vastustajiansa kohtaan. Nuorisoa kohtaan hän oli erityisesti, niin sanottiin, antanut tämän kannanottonsa ilmetä. Setälään se epäilemättä erityisesti kohdistui. Niinkuin hänkin puolestansa samana syksynä Kotikielen Seuran järjestämässä juhlassa Ahlqvistin 60-vuotispäivän johdosta pitämässään komeassa puheessa lausui julki kunnioituksen ja ihailun, jota hän ja nuoremmat suomalaisen kielentutkimuksen harrastajat vanhalle tiedemiehelle ja suomalaisen hengenviljelyn edustajalle omistivat.

Kotikielen Seuran sihteerin toimi oli tämän kirjoittajalle suuritöisin ja vaateliain niistä samanlaatuisista toimista, joita huolehdittavanani oli. Ilman yhteistyötä Setälän kanssa en ainakaan alussa olisi siitä selviytynyt, mikä johtui siitäkin, että opintoni ennen toimeen tuloani olivat olleet vähäiset. Kokouksen jälkeen kirjoitin pöytäkirjan, joka ei läheskään aina ollut aivan lyhyt. Siinä oli usein melkoisen tarkasti määriteltäviä kielellisiä kohtia. Sanonnat oli tällöin yritettävä saada mahdollisimman täsmälliseen muotoon. Aina oli pidettävä mielessä, ettei kokouksissa käsiteltäviä asioita luettu ainoastaan myötämielellisesti. Usein kokouksissa käsiteltiin asioita, joista oli suomen kielen käyttäjien kesken eri mieltä. Sanoipa asian melkein miten tahansa, aina oli joku tyytymätön, joka tahtoi sen toisin kuuluvaksi. Kielessä tapahtuva elämäkin tätä vaikutti. Niinpä 1880-luvun jälkipuoliskolla oltiin eri mieltä vieraista kielistä lainatuista sanoista, joita varhemmin oli suomessa kirjoitettu lyhyellä ääntiö- ja kerakemerkillä, mutta oli alettu vaatia, että tässä olisi otettava uusi menettely käytäntöön. Uusi Suometar noudatti entistä kirjoitustapaa ja useat arvossapidetyt kirjoittajat tekivät samoin. Senaatin kielenkääntäjä F. Ahlman oli tässä asiassa toista mieltä. Kerran olin selostanut keskustelua viitaten esimerkeihin, joita sen kuluessa oli mainittu: kuratori — kuraattori. Ahlman lie nee käsittänyt Kotikielen Seuran tahtovan säilyttää U. S:en kannan. Siksi hän pilkallisesti huomautti, ettei *kuratori* tiedä muuta, kuin *toria*, jossa on *kuraa*. Huomasin kuitenkin, että U. S:n päätoimittaja oli liittännyt Ahl-

manin lyhyeen kirjoitukseen pienen peräkaneetin: eihän *senaatti* myöskään ole muuta kuin *se naatti*.

Sovimmekin Setälän kanssa, että alkuaikoina käytin pöytäkirjaa hänen tarkastettavanaan, ennen kuin siitä annoin selostuksen sanomalehteen. Usein vei pöytäkirjan tarkistus usean tunnin ajan, ennen kuin se oli tullut hyväksytyyn muotoon. Tässä tarkistustyössä sain monesti hyviä ohjauksia. Niissä tulivat puheeksi suomea koskevat kieliopilliset ja muut kielelliset seikat, joista Setälä lausui mielipiteitensä. Oli todella mieluista olla yhteistyössä siinä määrin tulevaisuuden tehtäviin kohdistuvan etevän henkilön kanssa kuin hän siihen aikaan jo oli.

Syksyllä 1890 Setälä asui Korkeavuorenkadun ja Pikku Roobertinkadun kulmauksessa. Olin silloin Uuden Suomettaren toimittajana ja asuin Ratakadun n:o 1:ssä, joten olimme likeisiä naapureita. Hän oli keväällä osallistunut promootioon, vihitty priimuksena tohtoriksi. Suomen kielen ja kirjallisuuden professorin virka oli parastaikaa täytettävänä, ja Setälä oli hakenut sitä. Hän valmisti väitöskirjaansa tietämättä, että professuuri tulisi, niinkuin myöhemmin kävi, jaettavaksi kahtia. Kerran hän pyysi minua avuksensa väitöskirjansa oikolukuun. Mielelläni luonnollisesti tähän suostuin, ja keskustelumme teelasin ääressä työn kulloinkin päätyttyä olivat hyvin kiintoisat. Erityisesti niistä on jäänyt mieleeni se vakavuus, millä hän silloin puhui eri kertoja suomalaisen tiedemiehen tehtävästä. Siihen tehtävään hänestä oli koko sydäimestä antauduttava, ja viittasipa hän toisinaan siihenkin, että hänen aikomuksensa oli omistaa voimansa kokonaan tieteelle. Toisinaan puhe johtui Ahlqvistiin, jota hän suuresti kunnioitti edelleen, mutta johon hän toisinaan kohdisti vakavaa arvostelua siitä, että Ahlqvist oli silloin tällöin liiaksi hajoittanut voimiansa pääalaltansa, suomen kielen tutkimuksesta. Minulle jäi vaikutelmaksi, että hänen mieleßänsä oli tämän erehdyksen korjaaminen valmistuttuaan elämäntyöhönsä.

Seuraavaksi vuodeksi oli saatu toimeen päätös Ahlqvistin professuurin jakamisesta kahtia ja molempain ansiokkaiden hakijain, Setälän ja Genetzin, kiinnittämisestä yliopistoon. Siinähan oli tullut käydyksi kiivasta taistelua, ennen kuin tämä viisaan kuninkaan Salomonin arvoiseksi luettu, itse asiassa kaiketi Yrjö Koskisen mielessä kypsynyt ratkaisu, oli tullut suoritetuksi. Malttamattomia henkilöitä oli kummallakin puolen, kun tätä etevän opettajan ja hänen vielä etevämmän ja varsinkin aktiivisemmän oppilaansa asiaa pohdittiin. Erittäin muistan hyvin oppineen, mutta kauan aikaa hyvin kuivan ja hedelmättömän Borenius-Lähteenkorvan kiihkomielisen suhtautumisen asiaan. Setälän väitöskirjan tarkastajaisissa hän hairautui viittaamaan, että hanhi munii ison munan hiljaisuudessa, mutta kana tekee pienen munan ja pitää siitäkin suurta ääntä. Tämä ymmärrettiin, että Genetz oli hanhi, Setälä kana. Jo silloin Setälä osoitti sitä sanavalmiutta, josta hän oli varsinkin myöhemmin tunnettu. Hän vastasi Boreniukselle, että on kanoja, jotka kaakattavat kovasti saamatta ensinkään munaa ilmoille.

Keväällä 1891, jolloin työskentelin Turussa »Auran» toimittajana, olin sulhaspoikana Setälän häissä. Vihkiminen toimitettiin Saksalaisessa kirkossa ja hääateria syötiin Alppilassa. Kun syksyllä 1891 matkustin Tans-

kaan, Setälä pyysi minua viemään hänen väitöskirjansa sekä Boreniuksen kirjasen mukaan professori Thomsenille annettaviksi. Samalla minun oli määrä suullisesti kertoa kuululle tanskalaiselle tiedemiehelle, jonka kanssa Setälä oli tullut tehneeksi tuttavuutta, professorinviran hakemisen ja täyttämisen yhteydessä olevia asioita. Olin kuullut puhuttavan professori Thomsenin suomen kielen taidosta ja kuvittelin minulle uskottua tehtävää helpoksi, niin kuin se minua myös kiinnosti. Kööpenhaminassa varustauduin eräällä torilla tuota käyntiä varten ostaen asianmukaisen puvun, jota en muutoin olisi tarvinnut.

Käyntini lienee, mikäli siltä voi odottaakin, jossakin määrin tarkoitukseensa onnistunut, ja erittäin ystävällisesti maailmanmainio tiedemies, silloinen Tanskan yliopiston rehtori, joka ilmeisesti oli vakava Suomen ystävä, otti minut vastaan. Samoin hänen puolisonsa osoitti suurta ystävällisyyttä. Mutta suomen puhuminen, kun aloitin sillä asiani ajamisen, tuotti suuren pettymyksen. Keskustelu oli vaihdettava puolestani ruotsiksi, ja isäntä puhui tanskaa, jota minun oli vaikea käsittää, kun olin ollut vasta muutaman päivän maassa. Tiedusteluun, missä mielessä olin Tanskaan tullut, vastasin tarkoittavani perehtyä maan kansanopistoihin. Niistä yliopiston rehtori ei sanonut ottaneensa tarkempaa selkoa, mutta toivotti sentään menestystä aikomukselleni.

Niitä suuntaviivoja, jotka Setälä nuorena ajatteli elämäntietensä varten, hän ei varsinaisessa täysiässään tullut noudattaneeksi. Suomen kansan vaiheet kääntyivät tämän vuosisadan vaihteessa uusille raiteille. Silloin hänkään ei enää katsonut voivansa pidättyä osallistumasta valtiolliseen toimintaan. Se tempasikin hänet pyörteisiinsä paljoa suuremmassa määrin kuin esim. hänen opettajansa Ahlqvistin. Hänen suuret voimansa ja harvinaisen monipuoliset lahjansa tekivät hänelle mahdolliseksi erinomaisen tuloksellisen toiminnan eri aloilla. Valitettavasti tämän toiminnan hedelmiä ei ole koottu kansalaisten käytettäväksi siinä määrin kuin suotava olisi. Niinpä hänen sisällykseltään rikkaat ja muodollisesti kauniit puheensa suomalaisesta sivistystyöstä ja sen tekijöistä varmaan saisivat lukijoita laajoissa piireissä.

Tiede voitti elämän ehtopuolella jälleen Setälän harrastukset. Se perustus, minkä hän laski kansankielen sanakirjalle ja »Suomen suku» tutkimuslaitokselle, tulee toivottavasti johtamaan kauniisiin tuloksiin, kun päästään työtä jatkamaan ja toteuttamaan.

Niilo Liakka.